

Александра З. Николајевић¹
Гордана В. Стојић²
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Прегледни научни рад
UDK 316:378.245(497.11 Ниш)(043)
Примљено: 01.1.2022.
Ревидирана верзија: 20.1.2022.
Одобрено за штампу: 21.1.2022.
DOI: 10.46630/gsoc.28.2022.07

ДОКТОРАТИ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ НА ДЕПАРТМАНУ ЗА СОЦИОЛОГИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ 1971–2021.³

Апстракт: Од свог оснивања 1971. године Група за социологију Филозофског факултета у Нишу организовала је образовање за стицање звања доктора социолошких наука. Циљ рада је да покаже развој студија и остварене резултате, као и допринос развоју Факултета и социологије у Србији. У раду се анализирају организација студија, обележја студената и тематска усмереност докторских дисертација.

Кључне речи: докторати, социологија, Група за социологију, Филозофски факултет у Нишу.

Увод

Обележавајући педесет година постојања, Департман за социологију Филозофског факултета у Нишу обележава и педесет година организовања највишег нивоа универзитетског образовања – стицања звања доктора социолошких наука. Процедуре за стицање доктората почињу већ 1971. године, а прве акредитоване докторске академске студије према принципима Болоњске декларације уписују студенте од 2008. године.

Предмет рада су докторати и касније, докторске академске студије организоване на Студијској групи за социологију Филозофског факултета у Нишу.⁴ Реформа високог образовања је највеће измене донела кад је реч о овом, највишем нивоу образовања. Због тога ће у раду бити прво анализирано стицање доктората „по старом програму“, а затим докторске академске студије социологије. Циљ рада јесте да се прикажу: 1. организовање стицања доктората, број и

¹ aleksandra.nikolajevic@filfak.ni.ac.rs

² gordana.stojic@filfak.ni.ac.rs

³ Рад је урађен у оквиру реализације пројекта *Друштвени значај студија социологије на Филозофском факултету у Нишу: ретроспектива и перспектива* који финансира Филозофски факултет у Нишу.

⁴ Од 2007. године Департман за социологију.

структура доктораната и број и тематска усмереност докторских дисертација; 2. наставни планови докторских академских студија, број и обележја студената, ефикасност студија и теме докторских дисертација. У раду се указује на деловање друштвених чинилаца (политичко-идеолошке промене, друштвене потребе за образованим кадровима), институционалних (устројство и реформе високог образовања), организационих (настанак и развој Групе за социологију и Факултета) и унутарнаучних чинилаца (положај и развој социологије као академске дисциплине у друштву идеолошког монизма, промене владајућих теоријских приступа, односи унутар социолошке заједнице).

Извори података су статути Филозофског факултета у Нишу (различита годишта), документација за акредитацију студијских програма (доступна на званичној интернет страници Факултета) и евиденција Службе за студентска питања (касније Службе за мастер и докторске студије). Поред тога у раду ће бити коришћени подаци и анализе који су објављивани поводом јубилеја Филозофског факултета у Нишу (Зајечарановић 1996, *Филозофски факултет 1971–2000*, Тодоровић 2021) и развоја социологије у Србији (Богдановић 1990, Богдановић 2009), као и у другим научним и стручним радовима. Да би се стекао увид у остварене резултате и специфичности развоја докторских студија у Нишу, где је могуће, резултати анализе ће бити компарирани са развојем овог нивоа школовања социолога у Београду.⁵

Рад се састоји из три дела. У првом делу приказан је период стицања доктората (број пријављених и одбрањених дисертација, карактеристике кандидата, наставници, теме дисертација). У другом делу анализирана је организација докторских студија после увођења реформи према принципима Болоњске декларације (наставни планови, број и одлике студената, одбрањене дисертације). У завршним разматрањима настоји се да се, на основу анализе досадашњег развоја, формулишу препоруке за ефикасније организовање докторских студија.

СТИЦАЊЕ ДОКТОРАТА „ПО СТАРОМ ПРОГРАМУ“

Процедуре и организација

Неколико месеци по оснивању Филозофског факултета у Нишу, на другој седници Већа Факултета (24. 12. 1971) разматране су пријаве за одобрење тема за израду докторске дисертације.⁶ Наредне године донет је први статут Факултета којим су одређени услови и процедуре за стицања докторског звања.

⁵ У раду неће бити дата поређења са подацима и анализама о одбрањеним докторатима на друге две катедре у Србији јер је одбрањен мањи број докторских дисертација (до 2009. године у Новом Саду је звање доктора социолошких наука стекло 11, а у Приштини, односно Косовској Митровици 7 кандидата) (Богдановић 2009а: 24–25). На најстаријој социолошкој катедри у Србији у периоду од 1965. до 2009. године одбрањено је 79 докторских дисертација (Митровић 2009: 70).

⁶ Прве пријаве за израду доктората предали су А. Керковић из области физичке културе и В. Илић из социологије, а нешто касније и П. Ралић, такође из социологије (Зајечарановић 1996).

„Докторат наука могу стицати грађани са високом или највишом спремом из струке коју су студирали, или њој сродних струка, а који имају објављене бројне одговарајуће научне радове или су се истакли својим високостручним радовима или научним резултатима у пракси.“

(Статут 1972, чл. 129)

Комисија састављена од три универзитетска професора оцењивала је да ли кандидат испуњава услове и да ли предложена тема и проблеми представљају самосталан прилог науци. Мишљење комисије достављано је Већу факултета које је доносило одлуке о подобности кандидата и теме. Рок израде доктората био је три године уз могућност продужења за још две године. Комисију за оцену и одбрану дисертације чинило је три до пет чланова, универзитетских професора, односно истакнутих научних радника одговарајуће или сродне струке. Предвиђена је била могућност поништења доктората „ако се накнадно утврди да одбрањена дисертација није самостални научни рад“ (Статут 1972, чл. 142) и дефинисана одговарајућа процедура за то.⁷

Норме којима је регулисано стицање доктората су мењане у складу са објективним условима и променама законодавства. Промене су се односиле пре свега на облике организовања и процедуре, а садржај и циљеви углавном нису мењани (Зајечарановић 1996: 50). Настојања да се унапреди квалитет доктората могу се уочити у променама правила везаним за пријаву и одбрану докторске дисертације. Већ се Статутом из 1974. године уводи обавеза да се комисије за оцену кандидата и теме, као и оцену и одбрану докторске дисертације, бирају тако да најмање два наставника буду стално запослена на Факултету (у изузетним случајевима један), да би касније у правилима било наведено да бар један наставник мора да буде запослен на другом факултету. Тиме се, као и другим правилима (на пример, да се сви универзитети у земљи обавесте о теми дисертације месец дана након њеног одобравања), као и прописивањем процедуре за поништење доктората, настојало да се унапреди квалитет доктората и смање могућности неетичког понашања. У једном периоду је законом била предвиђена могућност да се „прескоче“ магистарске студије и стекне звање доктора социолошких наука само полагањем докторског испита (из предмета из кога је тема доктората) и одбраном докторске дисертације. Услови за остваривање ове могућности су такође временом поопштравани у циљу очувања квалитета студија.

Измене које су у ствари значиле прецизирање и поопштравање услова за стицање звања доктора наука Зајечарановић овако сумира: 1. не може се бранити докторат из научне области за коју факултет није матичан; 2. кандидат мора да има магистеријум из одговарајуће области или завршене докторске студије;

⁷ Документован и образложен предлог за поништење може поднети „свако квалификовано лице“. Веће Факултета одређује двојицу професора који дају мишљење о основаности предлога; ако је мишљење позитивно, формира се комисија од три професора (у којој може бити највише један члан комисије за оцену и одбрану). Комисија саставља извештај на који кандидат може писано да одговори у одређеном року. На основу мишљења комисије и одговора кандидата, Веће Факултета доноси одлуку. Лице коме је поништен докторат не може поново полагати докторат из истих наука на Факултету (Статут 1972).

3. чланови комисије морају да имају докторат из исте научне области из које је тема и бар један не треба да је у радном односу на истом факултету; 4. универзитет даје сагласност и 5. дисертација и реферат стављају се на увид јавности (бар месец дана) (Зајечарановић 1996: 50)

Статутом из 1993, а затим и 1998. године, предвиђено је први пут организовање докторских студија. Требало је да то буду трогодишње студије са четири заједничка предмета и четири предмета из социолошких дисциплина према усмерењу кандидата (Табела 1). Било је предвиђено да студије буду организоване по менторском принципу рада и да се за сваког кандидата сачини посебан наставни план. После положених испита са прве две године студија кандидат је могао да пријави тему дисертације. Иако је овај наставни план дуго био присутан у званичним документима, он никада није „заживео“: докторске студије нису организоване и ниједан студент их није похађао.

Табела 1: Наставни план докторских студија на СГ за социологију (1993)

Назив предмета	Година студија
Историја социјалних теорија	1. година
Методологија социолошких истраживања	1, 2, 3. година
Социолошке теорије	2. година
Социологија савременог друштва	3. година
Четири предмета према усмерењу кандидата	3. година

Извор: Статут Филозофског факултета 1993, 1998.

Наставници

Ментори одбрањених докторских дисертација били су наставници Групе за социологију, али и наставници са других факултета који су били ангажовани да обављају наставу на Филозофском факултету: Милош Илић (1), Милан Дамњановић (1), Глигорије Зајечарановић (4), Мирослав Печујлић (1), Петар Козић (2), Илија Станојчић (2), Александар Тодоровић (3), Сретен Петровић (2), Сергеј Флере (3), Владимир Милановић (2), Богдан Шешић (1), Миодраг Цекић (3), Јован Ћирић (1), Љубиша Митровић (5), Миомир Ивковић (4), Фирдус Џинић (1), Ферид Мухић (1), Веселин Илић (1), Вјекослав Бутиган (1), Момчило Стојковић (1), Драгана Захаријевски (1), Наталија Јовановић (2), Никола Божиловић (3), Данијела Гавриловић (2), Бранислав Стевановић (1), Драган Тодоровић (1).⁸

⁸ Чланови комисија били су: Милош Илић, Вида Марковић, Милан Дамњановић, Борис Мајер, Александар Тодоровић, Глигорије Зајечарановић, Илија Станојчић, Данило Ж. Марковић, Мирослав Печујлић, Петар Козић, Андрија Стојковић, Радослав Рашковић, Радош Смиљковић, Владимир Милановић, Бура Шушњић, Фрањо Кожул, Сретен Петровић, Миодраг Цекић, Сергеј Флере, Љубиша Митровић, Богдан Шешић, Живојин Николић, Вера Пилић, Миомир Ивковић, Јован Ћирић, Штефица Бахтијаревић, Георги Старделов, Касим Прохић, Стеван Безданов, Слободан Јакшић, Драгомир Булатовић, Лука Прошић, Радован Самарцић, Милан Ранковић, Вјекослав Бутиган, Слободан Јакшић, Новак Килибарда, Лука Прошић, Драган Жунић, Сретен Вујовић, Бошко Прокић, Драгољуб Атанацковић, Жарко Јашовић, Фирдус Џинић, Рагко Божовић, Веселин Илић, Весна Пешић, Ферид Мухић, Милан Трипковић, Момчило Стојковић, Вукашин Павловић, Љубинко Милосављевић,

Пријављени и одбрањени докторати

Докторску дисертацију из области социолошких наука „по старом програму“ на Филозофском факултету у Нишу пријавило је 67, а одбранила су 52 кандидата. Скоро половина кандидата била је из Ниша, али је приметно да су, осим из југоисточне Србије, заступљени кандидати из различитих делова Србије (сваки четврти кандидат био је из Београда). Звање доктора социолошких наука стекли су и један кандидат из Словеније и један из Хрватске.

Због начина на који је вођена евиденција о претходном образовању кандидата, није могуће прецизно навести који факултет и који студијски програм су завршили сви докторанти. Због тога у наредним табелама (Табела 2а и Табела 2б) приказујемо податке онако како су наведени у евиденцији, а из њих се може донекле стећи увид у школску спремност кандидата за израду докторске тезе. Највише кандидата је завршило основне студије на филозофским факултетима у Нишу (41,8%) и Београду (31,3%), а заступљени су и други универзитетски центри Југославије. Половина докторанада је имала социолошко образовање, а петина филозофско; 12% је стекло високошколску диплому из других хуманистичких и друштвених наука. Без магистратуре докторску тезу је пријавило 19 кандидата. Кад је реч о магистрима, 47,9% је стекло звање на Филозофском факултету у Нишу, а 37,5% на Факултету политичких наука у Београду.

Табела 2а: Завршен факултет и студијски програм основних студија кандидата за стицање звања доктора наука

Факултет завршених основних студија	Број	Студијски програм	Број
Правно-економски, Правни, Економски факултет у Нишу	3	Филозофија	14
Филозофски факултет (без података о месту)	4	Историја уметности	1
Филозофски факултет у Београду	21	Историја	1
Филозофски факултет у Љубљани	1	Књижевност	1
Филозофски факултет у Нишу	28	Педагогија	3
Филозофски факултет у Приштини	2	Право	2
Филозофски факултет у Скопљу	1	Социологија	35
Филозофски факултет у Загребу	1	Без података	10
ФПН у Загребу	1		
Правни факултет у Љубљани	1		
Укупно	67		67

Слободан Антонић, Драган Коковић, Миомир Наумовић, Никола Божиловић, Милован Митровић, Драгана Захаријевић, Наталија Јовановић, Данијела Гавриловић, Станоје Ивановић, Гордана Вуксановић, Бранислав Стевановић, Горана Ђорић, Владимир Вулетић, Божо Милошевић, Бранимир Стојковић, Мирјана Закић, Миомир Деспотовић, Иван Цвитковић, Јасмина Петровић, Драгољуб Б.Ђорђевић, Мирко Благојевић, Мирјана Крстовић, Александар С. Јанковић, Невенка Жегарац, Сузана Марковић Крстић, Лела Милошевић Радуловић, Бранислав Стевановић, Милојица Шутовић, Драган Тодоровић, Горан Башић.

Табела 26: Факултет завршених магистарских студија кандидата за стицање звања доктора наука

Факултет завршених магистарских студија	Број
Економски факултет у Београду	2
Филозофски факултет у Београду	2
Филозофски факултет у Нишу	23
Филозофски факултет у Загребу	1
ФПН у Београду	18
Индиана, САД	1
Универзитет Мегатренд	1
Без магистратуре	19
Укупно	67

Извор: Евиденција Службе за мастер и докторске студије
Филозофског факултета у Нишу

Прва докторска дисертација из области социолошких наука одбрањена је већ 1974. године.⁹ То је била друга докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету уопште.¹⁰ До 1980. године, када је одбрањена прва дисертација на Студијској групи за англистику, сви докторати одбрањени на Факултету из области друштвено-хуманистичких наука били су из области социолошких наука. „По старом програму“, односно пријавом и одбраном доктората, на Филозофском факултету је последња докторска титула из социолошких наука стечена 2016. године.¹¹ Просечно време од пријаве до одбране докторске дисертације било је 3,37 година.

Ако погледамо динамику броја пријава и одбрана докторских теза, можемо запазити опадајући тренд (Табела 3). У прве две деценије пријављено је више од 60% тема дисертација и одбрањено више од половине доктората. Током 1990-их година долази до опадања интересовања за пријаве и одбране доктората што се наставља и наредне деценије. У последњем периоду (од 2011. године) за три године је пријављено 6 дисертација, а за пет година одбрањено чак 13 доктората. Подаци о броју пријављених и одбрањених доктората током 1970-их и 1980-их година говоре о томе да је постојало интересовање које није могло да буде задовољено могућностима које су до тада постојале (на Филозофском факултету у Београду) и да је била оправдана одлука Факултета о организовању највишег нивоа усавршавања у области социологије. Грбовић (1990: 66) указује да је, у периоду од оснивања до 1989. године, одбрањено више доктората у Нишу него у

⁹ Реч је о докторској дисертацији Веселина Илића *Мит у структури савремене културе и уметности*, урађеној под менторством Милоша Илића.

¹⁰ Прве две докторске дисертације одбрањене су на групама за физичку културу и социологију што Зајечарановић објашњава чињеницом да су ове групе имале наставнике у сталном радном односу „а на социолошкој групи је било неколико професора“ (1996: 51).

¹¹ Славица Коматина је одбранила докторску дисертацију *Актуелни проблеми образовања Рома у Србији: друштвени изазови и одговори*, урађену под менторством Драгана Тодоровића.

Београду, имајући у виду колико дуго постоји Катедра за социологију у Београду. Она наводи и један од могућих разлога. Наиме, половина кандидата која је до тада одбранила докторат у Нишу није имала завршену магистратуру (Грбовић 1990: 66). Имајући у виду дужину трајања магистарских студија, број испита, захтевност израде магистарске тезе и дуге административне процедуре, не чуди што је могућност стицања доктората без претходне магистратуре била привлачна за будуће докторе наука. Дрasticан пад пријава и одбрана доктората током 1990-их у Нишу повезује се са тешком друштвено-економском и политичком ситуацијом, опалим стандардом живота и рада и слично (Зајечарановић 1996: 51). Томе треба додати и сужавање подручја са кога се регрутују кандидати на област југоисточне Србије, као и истовремени раст броја одбрањених доктората на катедри у Београду и почетак стицања докторских звања на факултетима у Новом Саду (1988) и Приштини (1999).¹² Најзад, после 2011. године кандидати су настојали да искористе могућности да стекну звање доктора наука „по старом програму“ у законски ограниченом временском року што је за резултат имало раст броја пријављених и, посебно, одбрањених доктората.

Табела 3: Динамика пријава и одбрана докторских теза

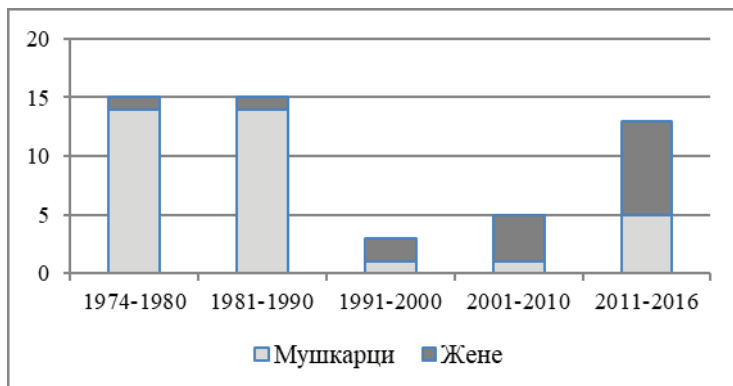
Период	Пријављене дисертације		Период	Одбрањене дисертације	
	Број	Процент		Број	Процент
1971–1980	26	38,8	1974–1980	15	28,8
1981–1990	16	23,9	1981–1990	15	28,8
1991–2000	10	14,9	1991–2000	3	5,8
2001–2010	9	13,4	2001–2010	6	11,5
2011–2013	6	8,9	2011–2016	13	25,0
Укупно	67	100,0	Укупно	52	100,0

Извор: Евиденција Службе за мастер и докторске студије Филозофског факултета у Нишу

Кад је реч о полној структури, докторску дисертацију је пријавило 45 мушкараца и 22 жене (удео жена је 32,8%), а звање доктора социолошких наука стекло је 36 мушкараца и 16 жена (удео жена је 30,8%). Удео жена у укупном броју кандидата који су стекли звање доктора наука у Нишу је нешто нижи него у Београду (40%) (Митровић 2009: 91). Можемо видети да постоји значајна разлика у броју мушкараца и жена који су пријавили и стекли докторат, али нема великих разлика по полу у успешности кандидата да, када су пријавили тезу, стекну звање доктора наука. Оно што је упадљиво јесте да се полна структура доктора социолошких наука током четири деценије преокренула (Графикон 1). У првој и другој деценији докторирала је по једна жена и по 14 мушкараца. После 1990. године у свакој деценији је било више жена од мушкараца па су тако, на пример, у периоду 2001–2010. година докторат одбранили један мушкарац и четири жене.

¹² У периоду 1991–2000. у Нишу су одбрањена 3 доктората, а у Београду 27 (упор. Прилог 1 и Митровић 2009: 91–96).

Графикон 1: Доктори социолошких наука по полу

Извор: Евиденција Службе за мастер и докторске студије Филозофског факултета у Нишу

Анализа тема докторских дисертација пружа увид у развој Департмана за социологију (развој наставног програма, увођење нових социолошких дисциплина, тематско осавремењивање наставе и истраживања, кадровски развој Департмана), промене у социолошкој науци у Србији (идеолошке утицаје, теоријске оријентације), као и промене научног и друштвеног значаја истраживања појединих области друштва.

У настојању да се одреди научноистраживачка усмереност доктората суочавамо се са проблемом разврставања јер многе теме дисертација покривају две или више социолошких дисциплина, а из наслова често није јасно из које перспективе је обрађена тема. Упркос овим тешкоћама, може се направити оријентациони преглед (Табела 4), а у Прилогу 1 дате су теме свих докторских дисертација одбрањених на Филозофском факултету у Нишу које пружају детаљнији и потпунији увид и омогућавају евентуалну корекцију приказане анализе. Највише доктората одбрањено је из области социологије васпитања и образовања, затим следи марксистичка теорија,¹³ социологија морала и социологија политике.

Табела 4: Преглед одбрањених докторских дисертација према социолошким областима

Дисциплина (област) истраживања	Број	Дисциплина (област) истраживања	Број
Социологија културе	5	Социологија породице	2
Социологија образовања	9	Социологија религије	2
Марксистичка теорија	7	Општа методологија	1

¹³ Под овим називом сврстане су теме које се односе на интерпретацију схватања марксистичких теоретичара (Маркс, Енгелс, Лењин, Маркузе). Није коришћена категорија „социолошке теорије“ јер није било доктората који би се бавили општом теоријом друштва представника других теоријских праваца. Рађене су дисертације које су за предмет имале схватања немарксистичких социолога која се односе на поједине области друштва (нпр. Диркемово схватање образовања), па су оне класификоване као радови који се односе на те области, а не на социолошку теорију уопште.

Социологија морала	5	Друштвени развој	3
Социологија рада	2	Социјална екологија	1
Социологија политике	4	Социологија медицине	1
Социологија самоуправљања	3	Социологија масовних комуникација	2
Социологија насеља	1	Историја социологије у Србији	2
Социологија науке	1	Социологија уметности	1

Извор: Евиденција Службе за наставу и студентска питања Филозофског факултета у Нишу

Ако се пажљиво погледа листа тема одбрањених доктората, могу се приметити промене током четири деценије. Прве две деценије доминирају теоријске теме. Грбовић показује да је удео емпиријских радова међу докторским дисертацијама од оснивања до 1989. године у Нишу 28%, док је у Београду био 58% (1990: 67). Ово је посебно изражено у периоду до 1980. године. Део доктората одбрањених у овом периоду нема јасно дефинисани социолошки приступ већ би се, по наслову, могли сврстати у филозофију.¹⁴ Поред тога, радове из овог периода одликује снажна идеолошка обојеност. Од 15 радова одбрањених до 1980. године, само три не садрже појмове који упућују на марксистичку теорију или социјалистичку самоуправну праксу (дијалектички материјализам, самоуправљање, марксистичка теорија, марксистичка критика, дијалектичке и догматске интерпретације Марксове теорије) или упућивање на марксистичке теоретичаре (Енгелс, Лукач, Маркс). Међутим, већ од следеће деценије теме доктората су препознатљиво социолошки формулисани и код теоријских и код емпиријских радова. Иако су и даље већински заступљене теоријске теме, јављају се емпиријска истраживања која се односе на проблеме деце породица миграната, социјализацију, секуларизацију, вредности, становање. Током 1990-их и 2000-их одбрањен је мањи број доктората међу којима је уравнотежен однос емпиријских и теоријских истраживања. После 2011. године већина одбрањених доктората се заснива на емпиријским истраживањима.

Докторске студије по Болоњској декларацији

Као што су први докторати одбрањени на Филозофском факултету били из области социолошких наука, тако су и прве докторске студије на Факултету после реформе акредитоване из области социологије (2008. године). Студије су реакредитоване 2015. године. Циљеви студијског програма дефинисани су као стицање првенствено „способности за самостално вођење оригиналних и релевантних научних истраживања у области друштвених феномена и педагошки рад у преношењу знања и вештина високог нивоа комплексности“ (*Докторске академске студије социологије*).

¹⁴ О томе говоре и примери доктора наука који су стекли ово звање на Групи за социологију, а који су касније имали запажену академску каријеру у области филозофије на универзитетима у Београду и Нишу.

Наставни планови

Докторске академске студије трају три године (шест семестара). Први акредитовани програм садржао је четири обавезна и пет изборних предмета, као и пет предмета који обухватају активни студијски истраживачки рад непосредно у функцији израде и одбране докторске дисертације (Табела 5). Обавезни предмети су из области опште социологије и методологије, а изборни предмети из посебних социолошких дисциплина. Сви предмети су били двосеместрални осим два једносеместрална методолошка предмета. Изборни предмети су били организовани у два изборна блока – на првој години студенти су бирали два од четири понуђена предмета, а на другој години три од понуђених шест предмета.

Табела 5: Наставни план Докторских академских студија социологије 2008. година

<i>Прва година</i>	<i>Изборна настава</i>
Историја социјалних теорија	Изборни блок 1 Социологија културе Социологија развоја савременог друштва Образовање и друштвене промене Социологија рода
Методологија истраживања друштвених појава	
Израда пројекта истраживања	
Савремена социологија	
Предмет изборног блока 1	
Предмет изборног блока 1	
<i>Друга година</i>	Изборни блок 2 Социологија масовног комуницирања Социологија рада Социологија села и града Савремена социологија политике Религија и савремени друштвени процеси Морал у савременом друштву
Предмет изборног блока 2	
Предмет изборног блока 2	
Предмет изборног блока 2	
Израда нацрта докторске тезе	
Истраживање за докторску тезу	
<i>Трећа година</i>	
Истраживање за докторску тезу	
Истраживање за докторску тезу	
Израда и одбрана докторске тезе	

Извор: Докторске академске студије социологије.

Наставним планом из 2015. године унете су незнатне измене: обавезни методолошки предмети су постали двосеместрални, а у други изборни блок додат је још један предмет – Социологија протестантизма.

Наставници

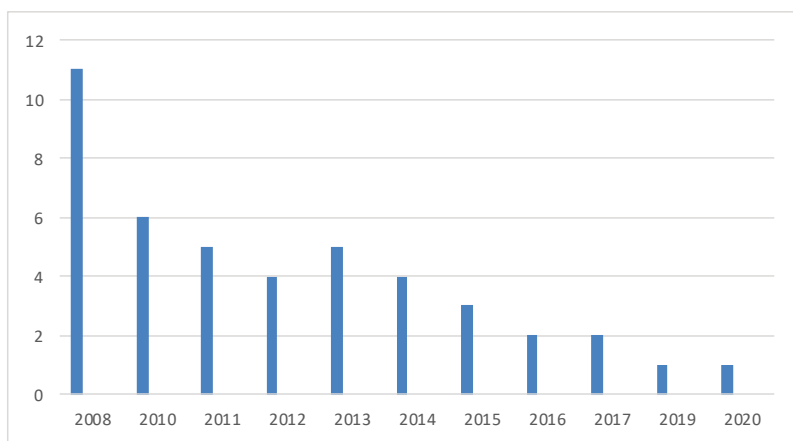
Наставу на докторским студијама држали су наставници у сталном радном односу на Департману за социологију. Поред њих, Србобран Бранковић је био ангажован за извођење наставе из методолошких предмета. Данијела Гавриловић је била ментор три пута, а Љубиша Митровић, Никола Божиловић, Горана Ђорић, Јасмина Петровић и Сузана Марковић Крстић имали су по једног докторанта.¹⁵

¹⁵ Чланови комисија за одбрану докторских дисертација били су: Драгољуб Михајловић, Драгана

Студенти

Акредитацијом је предвиђен упис пет студената годишње. Од 2008. до 2020. године Докторске академске студије социологије уписала су 44 студента, од чега је 25 (56,8%) женског пола. Више од три четвртине је завршило претходни ниво студија на Филозофском факултету у Нишу, следи завршен Филозофски факултет Универзитета у Приштини (11,3%), по два студента са универзитета у Београду и Новом Саду и један са Универзитета Мегатренд. Само један студент нема претходно (на основним или мастер студијама) социолошко образовање (комуниколог). Докторске студије је похађао један студент из иностранства (БиХ).

Графикон 2: Број уписаних студената докторских студија по годинама

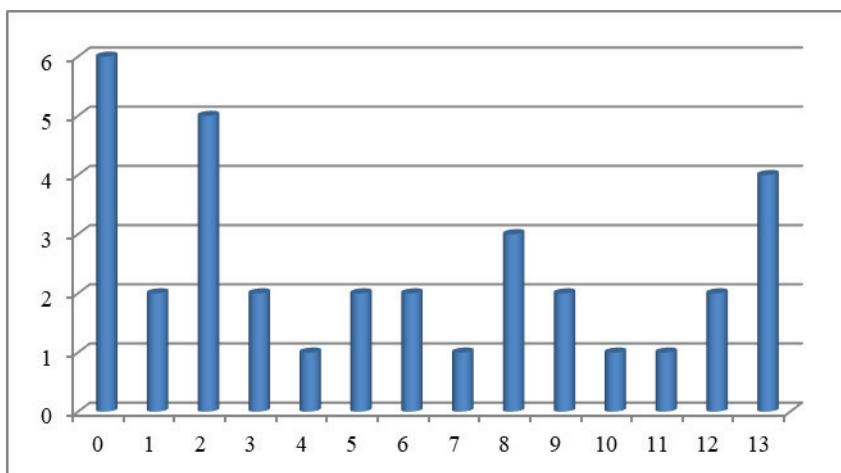
Извор: Евиденција Службе за наставу и студентска питања Филозофског

Подаци приказани на Графикону 2 показују пад интересовања за докторске студије социологије током овог периода. Док је првих шест година углавном попуњаван предвиђен број студената, од 2014. године број уписаних студената се смањује, тако да 2018. године ниједан кандидат није уписао докторске студије, а након тога је уписан по један студент годишње. Треба имати у виду да је на број уписаних студената током првих година утицао и упис једног броја магистара и студената магистарских студија „по старом програму“. Они су уписивали одговарајућу годину докторских студија у зависности од остварених резултата током магистарских студија. Међутим, три студента која су имала звање магистра прекинула су докторске студије и определила се да одбране докторску дисертацију по старом програму. Овај прелазни период у коме су паралелно постојала два система утицао је и на број одбрањених докторских дисертација.

Захаријевић, Љубиша Митровић, Милош Бешић, Мирјана Бобић, Никола Дедић, Владимир Вулетић, Бранислав Стевановић, Јелена Петковић, Јасмина Петровић, Србобран Бранковић, Валентина Соколовска, Сузана Марковић Крстић, Драган Станојевић, Мирјана Кристовић и Ивана Спасић.

Према реформисаном програму звање доктора наука је стекло 8 студената што чини 19% студената који су студије уписали до 2017. године. Просечна оцена студената који су завршили студије износи 9,41, а просечна дужина студија је 6,75 година. Кад је реч о студентима који су уписани до 2017. године (односно, они који су већ одслушали предвиђене три године студија и имали могућности да полагају испите у законски предвиђеном броју испитних рокова), Графикон 3 нам показује да се јасно издваја група студената која је (привремено?) одустала од студија у почетној фази студија – студенти који нису положили ниједан испит (16,6%) или су положили један до три испита (25%). Студенти који су положили десет и више испита су започели израду докторске дисертације (22,2%).

Графикон 3: Број положених испита студената који нису докторирали, а уписали су студије између 2008. и 2017. године

Извор: Евиденција Службе за наставу и студентска питања Филозофског факултета у Нишу

Кад је реч о дисертацијама одбрањеним после увођења Болоњске реформе, три четвртине радова је емпиријског карактера; три доктората тематски припадају социологији морала, а по један је из социологије друштвеног развоја, религије, културе, демографије и методологије (Прилог 2). Заступљене су теме: вредносне оријентације, глобализација, брачно и репродуктивно понашање, идентитети, стваралаштво и рецепција уметности, методолошки проблеми.

Завршна разматрања

Као што је већ наведено, Група за социологију је прва организовала одбране доктората из области друштвено-хуманистичких наука на Факултету и имала највише (33) одбрањених доктората у прве две деценије постојања

у односу на све друге студијске групе (укључујући и природно-математичке области и физичку културу) (Зајечарановић 1996). Након увођења Болоњске реформе, Група је прва акредитовала докторске академске студије што је био један од услова за акредитацију образовне високошколске установе.

За развој социологије као научне дисциплине и професије у Србији значајно је било да се, поред Катедре у Београду, на још једном универзитету организују сви нивои образовања социолога. Организовање докторских студија из области социологије било је израз потреба југоисточне Србије, Универзитета у Нишу и Филозофског факултета за образовање научног подмлатка, али и потреба шире друштвене и научне заједнице. Број пријављених доктората указује на постојање интересовања свршених студената социологије и других друштвено-хуманистичких усмерења за ове студије. Упркос кадровским ограничењима, Група је успела да ангажује истакнуте наставнике и привуче значајан број студената из различитих делова земље.

Анализа остварених резултата мора да се посматра у контексту друштвених и културних услова и промена кроз које је српско (и југословенско) друштво пролазило последњих пола века. Пишући о четврт века постојања Факултета 1996. године, Веселин Илић закључује:

„Укупни резултати рада и развоја указују на бројне тешкоће, мене и промене, у наставно-педагошком и научном развоју Групе. Он није могао избећи одређене *наносе* идеологијске инструментализације карактеристичне и за универзитетску средину и за развој нашег друштва за ове две и по деценије. То су били они идеологијски обрасци карактеристични за *дух времена* протеклих деценија који су објективно били препрека развоју критичке социологијске мисли а и саме Социологије на Универзитету.“

(В. Илић 1996: XVI)

Овакав развој који је резултат специфичних друштвених околности (политичког и идеолошког монизма) и положаја социологије као академске дисциплине (подређеност марксистичкој идеологији, доминација једне парадигме, стална изложеност сумњи због критичког односа према друштвеној стварности). Утицај владајуће марксистичке идеологије изражен је код тематске оријентације докторских дисертација одбрањених у прве две деценије. „Што се тиче докторских дисертација идеолошки обојене теме су присутне све до почетка деведесетих година. Ипак крајем 1970. и почетком 1980. појављују се теме везане за поједине социолошке проблеме – секуларизацију, филмску продукцију, апсентизам радника којима се приступа емпиријски“ (Захаријевски и др. 2009: 140).

Из ових оцена не могу се по аутоматизму извести закључци о квалитету кадрова који су образовани на Студијској групи за социологију. Упркос прилагођавању идеолошким захтевима времена (често кроз формалну мимикрију) стицање доктората се одвијало у „слободној зони“ академске заједнице која је успевала да код већине кандидата развије темељно социолошко теоријско-методолошко знање и критичко мишљење. О томе говори оцена једног од првих професора социологије на Филозофском факултету. „Да је почетак рада

Филозофског факултета у Нишу био најплоднији у његовој педесетогодишњој историји сведоче имена професора који су несебично делили своје искуство и знање, као и имена групе студената који су стекли докторате и сами постали професори и писци значајних социолошких радова“ (Шушњић 2021: 57).

Значајан допринос квалитету последипломског образовања на Департману за социологију дало је повезивање са научно-истраживачким радом, пре свега у оквиру Центра (раније Института) за социолошка истраживања. Неколико докторских дисертација урађено је у оквиру реализације пројеката или коришћењем база података које су настале емпиријским истраживањима Центра.¹⁶ Учесће последипломаца на научним скуповима које је организовао Центар пружало им је могућности да саопште своје радове, да успостављају комуникацију са другим истраживачима, упознају се са организацијом научног рада и развијају осећај припадности социолошкој научној заједници (Стојић 2008).

Искуство организовања магистарских студија и стицања докторских звања омогућило је конципирање и савременог програма докторских академских студија социологије и организовање наставе која испуњава све стандарде студија. Резултат су одбрањене докторске дисертације које имају и научни и друштвени значај, засноване на емпиријском истраживању проблема савременог српског друштва.

Пет деценија развоја највиших нивоа образовања из социологије омогућава да се сагледају и могућности за унапређење докторских студија. При том треба имати у виду и промене услове, како друштвене (сужавање базе из које се регрутују студенти практично само на југоисточну Србију, промене на „академском тржишту рада“, трошкови школовања, положај професије социолога у друштву), тако и институционалне (образовне реформе, повећану конкуренцију међу универзитетима) и унутарнаучне (развој теорије и методологије, нова поља проучавања, идеолошке утицаје, раст научне комуникације на глобалном нивоу).

Један од проблема са којим се суочава Департман за социологију последњих година јесте недовољна заинтересованост кандидата за докторске студије социологије. Подаци показују да су скоро сви докторанди завршили основне и мастер студије социологије на Филозофском факултету у Нишу, што упућује на могуће правце деловања у смислу подстицања заинтересованости за докторске студије социологије. Циљне групе би могли да буду студенти који су завршили претходне нивое студија из сродних друштвених и хуманистичких наука и студенти који су завршили студије социологије на другим универзитетима у Србији и региону.

Други проблем који се уочава на основу анализе досадашњих резултата докторских студија односи се на ефикасност студија из чега проистиче потреба сталног рада на унапређењу проходности и смањивању дужине студија. У том погледу је учињен значајни напредак изменама програма пред предстојећу реак-

¹⁶ У оквиру реализације пројекта 179074 који је финансирало Министарство просвете, науке и технолошког развоја у периоду 2001–2019. година урађено је и одбрањено 11 докторских дисертација, од чега је 7 из области социолошких наука (*Извештај...*, 2020).

редитацију (2021) у смислу једносеместралности испита, иновирања програма и тако даље. Простор који остаје за рад је менторски рад са студентима током читавих студија који би им пружао помоћ у формирању образовног профила, као и подршка за јачање истраживачких компетенција студената. Осим истраживачког рада на изради докторске дисертације потребно је значајније укључивање свих студената у научноистраживачки рад Департмана и Центра за социолошка истраживања. На тај начин студенти стичу неопходна практична искуства у припреми и спровођењу истраживања, усвајају етичке принципе научног позива и развијају свест о припадности научној (социолошкој) заједници. Такође студенти треба да се упознају са практичним аспектима научног позива који су им неопходни за успешне студије и изградњу научне каријере (извори информација о конкурсима за стипендије и пројекте, прављење мреже контаката и слично).

Најзад, уочљива је мала мобилност студената и, уопште, сарадња на нивоу докторских студија са другим катедрама за социологију у земљи и иностранству. Сарадња са другим катедрама у земљи се своди на учешће наставника у комисијама за оцену тема и оцену и одбрану докторских дисертација и повремена гостујућа предавања. Остаје широко подручје активности као што су планирани циклуси гостујућих предавања истакнутих научника из земље и иностранства, организовање конференција, семинара и летњих школа за студенте докторских студија из Србије и региона. За подстицање мобилности студената је, осим континуираног информисања о конкурсима за мобилност, врло важно развијање свести студената о значају стицања искустава на другим универзитетима за њихов професионални развој и будућу каријеру.

Литература

- Богдановић, М. (ур.) (2009) *Социологија у Србији 1959–2009: Институционални развој*. Београд: Службени гласник, Филозофски факултет.
- Богдановић, М. (2009а) „Предговор: Пет деценија социологије у Србији“. У: Богдановић, М. (ур.) *Социологија у Србији 1959-2009): Институционални развој*, стр. 7–31. Београд: Службени гласник, Филозофски факултет.
- Богдановић, М. и др. (1990) *Социологија у Југославији – институционални развој*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Великани и прегаоци*. Српско социолошко друштво, званични сајт, доступно на https://www.ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=66. Приступ 15. 8. 2021.
- Грбовић, В. (1990) „Оснивање и развој катедри за социологију (1959–1989)“. У: Богдановић, М. и др. *Социологија у Југославији – институционални развој*, стр. 45–73. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Зајечарановић, Г. (1996) *Монографија Филозофског факултета у Нишу*. Ниш: Издавачка јединица Универзитета у Нишу.

- Захаријевић, Д. С., Гавриловић, Д., Ђорић, Г., Стојић, Г. (2009) Департман за социологију Филозофског факултета у Нишу 1971-2009. У: Богдановић, М. (ур.) *Социологија у Србији 1959-2009: Институционални развој*, стр. 135–158. Београд: Службени гласник, Филозофски факултет.
- Илић, В. (1996) „Реч декана: Двадесет пет година развоја“ у: Г. Зајечарановић *Филозофски факултет у Нишу: 1971–1986*. Ниш: Универзитет у Нишу, стр. VII–XXII.
- Митровић, В. (2009) „Студирање“ у: Богдановић, М. (ур.) *Социологија у Србији 1959-2009: Институционални развој*, стр. 59–105. Београд: Службени гласник, Филозофски факултет.
- Стојић, Г. (2008) „Двадесет година последипломских студија из Социологије друштвеног развоја на Филозофском факултету у Нишу“ у: Митровић, Љ., Стојић, Г. (прир.) *Изазови и дoмети савремене социологије друштвеног развоја*, стр. (407–416). Ниш: Филозофски факултет.
- Тодоровић, Д. (прир.) (2021) *Корени и крила*. Ниш: Филозофски факултет.
- Шушњић, Ђ. (2021) „Професори говоре. Разговор са Ђуром Шушњићем: Да се не заборави“. У: Д. Тодоровић (прир.) *Корени и крила*, (51–57). Ниш: Филозофски факултет.

Извори

- Статут Филозофског факултета, 1972.
- Статут Филозофског факултета, 1976 (пречишћен текст).
- Статут Филозофског факултета, 1979.
- Статут Филозофског факултета, 1982.
- Статут Филозофског факултета, 1987.
- Статут Филозофског факултета, 1990.
- Статут Филозофског факултета, 1994, пречишћен текст.
- Статут Филозофског факултета 1998, наставни планови.
- Евиденција Службе за мастер и докторске студије Филозофског факултета у Нишу *Докторске академске студије социологије*. Филозофски факултет, званични сајт, доступно на: <https://www.filfak.ni.ac.rs/studije/doktorske/sociologija> Приступ 20. 6. 2021.
- Извештај о реализацији пројекта „Традиција, модернизација и идентитети у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграција“ (179074) 2011–2019, 2020.*

Aleksandra Z. Nikolajević
Gordana V. Stojić

ACQUIRING A DOCTORATE AND DOCTORAL STUDIES AT DEPARTMENT OF SOCIOLOGY, FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ 1971–2021.

Abstract: Since its founding in 1971, the Group for Sociology of the Faculty of Philosophy in Niš has organized education for the scientific title Doctor of Philosophy in Sociology. The aim of this paper is to show the development of studies and achieved results, as well as its contribution to the development of the Faculty and Sociology in Serbia. The paper analyzes the organization of studies, student characteristics and thematic orientation of doctoral dissertations.

Key Words: Doctoral Dissertation, Sociology, Group for Sociology, Faculty of Philosophy in Niš.

Прилог 1:

Одбрањене докторске дисертације пре реформе према Болоњској декларацији

1974.	Веселин Илић	<i>Мит у структури савремене културе и уметности</i>
1976.	Борис Грабнар	<i>Погледи Маршала Маклуана у светлу дијалектичког материјализма и естетски метод</i>
1976.	Живојин Николић	<i>Систем, средства и начин обавештавања радних људи у самоуправној радној организацији: пример и пракса Новосадске фабрике кабела и пројектовање новог модела информисања</i>
1977.	Првослав Ралић	<i>Нове људске потребе и револуција</i>
1977.	Никола Костић	<i>Енгелсов допринос марксистичкој теорији о друштву</i>
1977.	Љубиша Митровић	<i>Социолошки аспекти самоуправљања као облика диктатуре пролетаријата, ослобађања рада и човека</i>
1977.	Бошко Прокић	<i>Социологија медицине и њено место у систему наука</i>
1978.	Вјекослав Бутиган	<i>Културне претпоставке самоуправљања</i>
1978.	Ратко Нешковић	<i>Лукачева теорија партије и класне свести пролетаријата</i>
1979.	Милан Миладиновић	<i>Основне моралне вредности социјалистичке револуције у Југославији (1941-1945)</i>
1979.	Лука Прошић	<i>Лукачева концепција „субјект-објект“ односа</i>
1979.	Миомир Ивковић	<i>Диркемово схватање васпитања и образовања – марксистичка критика</i>
1979.	Мирјана Марковић	<i>Социолошки аспект образовања за самоуправљање</i>
1980.	Радомир Ђорђевић	<i>О улози хипотезе у науци</i>

1980. Никола Томанић *Савремене дијалектичке и догматско-технократске интерпретације Марксовог схватања технолошко-производног фактора развитка*
1982. Адам Грубор *Циљеви и методи садашњег преображаја васпитања и образовања код нас*
1982. Момчило Стојковић *Пракса и моралне вредности у систему социјалистичког самоуправљања*
1983. Цветан Митов *Савремене миграције радне снаге посматране са аспекта социјализације и моралне димензије ученика*
1983. Драгољуб Ђорђевић *Друштвена условљеност и карактер процеса секуларизације у нишком региону*
1984. Драган Жунић *Развој идеје естетичког хуманизма*
1984. Илија Матић *Културни и социјални проблеми школске деце породица радника Подриња привремено запослених у иностранству*
1985. Радомир Томовић *Социјалистичка мисао у Србији између Светозара Марковића и Димитрија Туцовића: облици и карактеристике развоја*
1986. Милан Антић *Социолошки и етички аспекти научног позива*
1986. Миливоје Пејчић *Маркузеово утемељење критичког става*
1987. Александар Миљковић *Схватање о друштву, политици и држави у делу Стојана Новаковића*
1988. Никола Божиловић *Социо-културне компоненте филмске комуникације*
1989. Љубинко Милосављевић *Морална схватања у Српским народним пјесмама В. С. Караџића – анализа садржаја са становишта социологије морала*
1989. Миомир Наумовић *Куће за одмор и њихово власништво као друштвени феномен – социолошко истраживање*
1990. Симка Делетић *Држава и самоуправљање у Лењиновој концепцији друштвеног развоја*
1990. Златко Николић *Социјализација личности и друштвена репродукција криминалитета*
1992. Мирјана Кристовић *Улога масовних медија у савременом свету: (масовни медији као инструмент идеолошке репродукције капитализма и могућности ослобађања њиховог еманципаторског потенцијала)*
1993. Ђокица Јовановић *Стил живота и политичка стварност југословенског друштва*
1993. Драгана Стјепановић Захаријевски *Социолошки аспекти радног апсентизма радница*
2001. Славољуб Мишић *Допринос Слободана Јовановића социологији историје*
2001. Наталија Јовановић *Морал и морално васпитање у наставним плановима и програмима Кнежевине Србије*
2002. Весна Милтојевић *Еколошка култура и квалитет живота*
2002. Бранислав Стевановић *Социо-културне претпоставке савремене демократије*

2003.	Данијела Гавриловић	<i>Улога обичајних, религијских и моралних норми у идентификацији и интеграцији српске друштвене заједнице у периоду ропства под Турцима</i>
2008.	Данијела Здравковић	<i>Преображај друштвених односа унутар примарних група у етно-социокултурном миљеу Врања</i>
2011.	Сузана Марковић Крстић	<i>Социјално порекло студентске омладине, успех у школовању и избор студијских програма високих школа струковних студија</i>
2011.	Драгана Динић	<i>Социјално културне карактеристике малолетничких бракова у Источној Србији</i>
2011.	Дарко Радосављевић	<i>Утицај технолошког развоја на промене професионалне структуре и образовања инжењера у Србији</i>
2012.	Гордана Стојић	<i>Теорија информационог друштва и промене у савременој економији и свету рада</i>
2012.	Драгослав Петровић	<i>Место и домаћај “Драгачавског сабора” у културном миљеу Србије</i>
2012.	Лела Милошевић Радловић	<i>Улога школе у стицању знања о специфичностима старости и развијању солидарности са старијим људима</i>
2013.	Садуша Реџић	<i>Полни морал младих у родној перспективи</i>
2014.	Жикица Симић	<i>Дискурс Српске православне цркве о жени и њен положај у друштву</i>
2015.	Ђорђе Ђорђевић	<i>Филм и тржиште: видови комерцијализације савременог холивудског филма</i>
2015.	Милена Јовановић Крањец	<i>Карактеристике и облици преступничког понашања ученика средње школе у југоисточној Србији</i>
2015.	Јелена Петковић	<i>Културна димензија развоја урбаног и руралног друштва у процесу модернизације и евроинтеграције Србије (истраживање културне партиципације градског и сеоског становништва Града Ниша)</i>
2016.	Зоран Недељковић	<i>Хантингтоново схватање човека и друштва</i>
2016.	Славица Комагина	<i>Актуелни проблеми образовања Рома у Србији: друштвени изазови и одговори</i>

Извор: Евиденција Службе за мастер и докторске студије Филозофског факултета у Нишу

Прилог 2:

Одбрањене докторске дисертације на Докторским академским студијама социологије

2012.	Миша Стојадиновић	<i>Социолошка релевантност критике глобализације у делима Ноама Чомског</i>
2015.	Милош Јовановић	<i>Проблем идентитета религиозних ЛГБТ особа у Србији</i>
2018.	Јелена Динић	<i>Вредносне оријентације српске интелектуалне дијаспоре</i>
2018.	Ивана Манић	<i>Вредносне оријентације и породичне вредности младих у Србији</i>
2019.	Борис Илић	<i>Социолошки аспекти стваралаштва и рецепције на примеру европских неоавангардних уметности: Италија и Француска</i>
2020.	Драгана Пешић Јенаћковић	<i>Социјалне детерминанте брачног и репродуктивног понашања младих из Југоисточне Србије</i>
2020.	Биљана Продовић Милојковић	<i>Промене вредносних оријентација у Србији - Провера алтернативних хипотеза на подацима светске и европске студије вредности за Србију у периоду 1995–2010.</i>
2021.	Нина Павловић	<i>Методолошки проблеми у спровођењу квантитативних истраживања посредством интернета у социологији</i>

Извор: Евиденција Службе за мастер и докторске студије Филозофског факултета у Нишу